

Mintaadó városrehabilitáció Ferencváros kétszáz éve
Szerk. Götz Eszter és
Orbán György, Ráday
Könyvsház, Bp., 2010.

Ferencváros példája szembesít Budapest elmulasztott lehetőségeivel. 1990 után a IX. kerület a fejlesztés és az újraépítkezés útján a fővárossal szemben indult el. Hogy az út ellenkező irányban halad, az két évtized elteltével vált igazán nyilvánvalóvá: míg Budapesten a rendszerváltoztatást megelőző korszak kedvezőtlen tendenciáit nem sikerült megfordítani (nem is volt rá távlatos elképzelés), a főváros egyik legrosszabb presztízsű, súlyos örökséggel megterhelt kerülete mára a talán legdinamikusabban fejlődő városrész lett. A többszerzős kötet bemutatja a szigorú következetességgel végigvitt ferencvárosi városfejlesztés útját, amelyet a húsz éve polgármesterként dolgozó, közgazdasági és matematikusi végzettségű Gegesy Ferenc és munkatársai jelöltek ki.

De hogyan is halmozódott fel a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulójára a ferencvárosi jövő kilátástalanságát sugalló nehéz örökség?

A városrész mindössze kétszáz éves múltra tekint vissza. A törökök által elpusztított egykori Szentfalva helyén újraéledő, Pest városának Kecskeméti kapujától délre húzódó település 1792-ben kérelmezte, hogy felvehesse a frissiben trónra lépett uralkodó, I. Ferenc király nevét. A városiasodó, de falusias gazdálkodást folytató Ferencvárost az 1838-as pesti nagy árvíz szinte teljesen lerombolta: 529 épületéből 438 összedőlt, 72 súlyosan megsérült. 1845-ben még azt írják róla, hogy „a legkisebb és legtekintély nélkülibb a pesti külvárosok közül”, s „jövendője leginkább nemesített marhaternyésztés és a terjedelmes kerti és mezei munkálkodás leend”. Ekkor azonban már megindult az a nagyszabású építkezés, amelynek eredményeként a történeti városrész fokozatosan kiépült, s a mai utcaszerkezet véglegesen kialakult.

A XIX. század a fejlődés évszázada. Pest-Buda az ország fővárosává lép elő. A dél felé terjeszkedő Ferencváros még mindig részben mezőgazdaságból: zöldségtermesztésből és állattenyésztésből él, de sorra települnek meg itt (először a Lónyai utcában) a főként mezőgazdasághoz kapcsolódó gyárak, vegyi (bőr-, gyertya-, szappan-, csontliszt-) üzemek, dohánygyárak, mezőgazdasági gépgyárak, élelmiszeripari üzemek (malmok, vágóhidak, szalámit, kolbászt, likórt készítő gyárak). A század végére a városrész lesz Budapest „gyomra”. 1872-ben a „marhavásár” közelében felépül

a tisztaság és rend tekintetében mintaszerű Közvágóhíd, építtetője és kezelője a főváros. Néhány év múlva elkészül a sertésvágóhíd is. A korszerű technológiával működő ferencvárosi malmok és az ország egyik legnagyobb gabonaraktára, az 1883-ban itt felépített Elevátor révén Chicago után Budapest a világ második legnagyobb gabonafeldolgozó központja. Az 1890-es évek elejéig vásárcsarnokok hiányában „a Duna bal partját az Eskü-tértől a közraktár telepig egészen ellepik az élelmi cikkekkel megrakott fa bárkák. Van ilyenkor sürgésforgás a lépcsőzetes partokon az érkező hajók körül, melyeknek tartalma hamar átvándorol a kiskereskedők s a kofák raktáraiba és sátraiba...”, a millenniumra azonban felépül a Vásárcsarnok, ahol a „kofák is egészen átalakultak. Kétségtelenül nagyon hat rájuk, hogy most már nem a szeles, poros Dunaparton veszekednek roppant nagy foltos ernyők alatt, hanem ott árulnak abban a fényes palotában...”.

A Központi Vásárcsarnok mellett ugyancsak a millenniumra húzzák fel a Fővámपालótát s a magyar szecesszió remekét, a Lechner Ödön–Pártos Gyula által tervezett Iparművészeti Múzeumot. Jelentős laktanya-építések folynak (a Ferencvárosban hat laktanya van, fegyvergyár, kórház, honvéd menház), egyre több a vasutat kiszolgáló létesítmény, épülnek a sokemeletes bérházak, s gyarapodik az iskolák száma: a századfordulón tizenkilenc tanintézet várja a diákokat, alap- és középiskolák mellett református teológiával, iparművészeti főiskolával. De ahogy az író, Cholnoky Viktor megörökíti, a Ferencvárosnak „abban a belső részében, amit egy oldalról a Kálvin tér határol, más oldalról a Köztelek, a dohánygyár meg az Iparművészeti Múzeum fed el a kíváncsi szemek elől, harmadik oldalról pedig a vasúti tárházak végtelen sora szorít vissza a szabad Dunától, ki egész a Körútig: ott van a város, az igazi, régimódi város... Apró, sokszor földszintes házai, gyarló kövezete, sajátos, de minden rétegében szegény népeggyüleke nem a magyar kisváros levegőjét lehel, hanem azt a nagyvárosi szegényszagot, amit Londonban Cheapside, Párizsban Clignancourt, Péterváron a Kamennij Osztrov. Ez a piciny, alacsony és szomorú kis városrész nagyvárosibb, mint a körút mesterségesen támadt téglareneszánsza vagy az Andrássy út kicsinyesen nagy arányai.”

A XIX–XX. század fordulóján az ország méreteihez igazodó, fényeivel és árnyaival együtt kontinentális méretekben is elsősorú főváros épül a Duna partján, a fejlesztésére vonatkozó távlatos tervekkel, nagyszerű elképzelésekkel. Aztán a jelentéktelen területűvé csonkított ország számára ez a főváros hirtelen túlméretezetté válik. S amíg az ipar jó része nyersanyag nél-

kül marad, a vasútvonalak némelyike a semmibe vezet, az elcsatolt területekről menekültek áradata özönlík Budapest felé. Az első világháború alatt felhúzott ferencvárosi szükségkórházakból átmenetinek szánt barakklakásokat alakítanak ki, amelyekbe beköltöznek a vidékről érkező, Pesten munkát kereső nincstelenek tömegei is. Így jönnek létre a nyomorúságukról hírhedté vált kiserdei hajléktalan-telep, a Mária Valéria és a Zita szükséglakótelepek. (Az utóbbit 1938-ban számolták fel, az előbbit azonban csak 1957-ben kezdték bontani, s építették föl helyén a József Attila-lakótelepet – minden bizonnyal nem véletlenül ekkor: a forradalom leverése után emberségesebb lakáskörülmények biztosításával akarhatta a hatalom a ferencvárosi munkásságot megnyerni.)

A XX. század Budapest életében a stagnálás, esetenként az elhibázott fejlesztések korszaka, Ferencváros életében pedig egyértelműen a leszakadásé, a leromlásé. A második világháború alatti bombatámadásoknak gyakori célpontjai voltak az itteni gyárak, pályaudvarok, s a harcoknak áldozatul estek a lakóházak is. Az üzemek a háború után újratelepültek: az uralkodó észak-déli széljárásra tekintettel ezen a területen kaptak helyett a környezetterhelő ipari tevékenységek, s a Külső Ferencváros elavuló üzemeivel szennyezett ipari környezetté, ún. rozsdáövezetté vált. A gyárak közé egészségtelen, zsúfolt lakóépületek ékelődtek: a munkáshatalmat hirdető szocializmus évtizedeiben a munkáséletnek számító Ferencváros lakásállománya (kivétel a már említett József Attila-lakótelep) lepusztult, a történeti városrészek felújítása elmaradt: a belső területek szebb időket megélt, elhanyagolt bérházaiból megkezdődött a jobb módú lakosság elköltözése.

A rendszerváltoztatás után felállt ferencvárosi önkormányzat nem négyéves ciklusokban, hanem a városrész jövőjében gondolkodott. A pénzeszközök szűkössége itt sem tette lehetővé, hogy nagy és jogos igények kielégítése, akár az épületek renoválása, akár a lakhatatlannak tekinthető telepek gyors felszámolása, akár a lakosság szociális, egészségügyi, oktatási helyzetének javítása párhuzamosan történjék. A városrész vezetése ezért népszerűtlen intézkedéseket is vállalt, s mindig csupán egy területre összpontosította a rendelkezésére álló forrásokat. S mert úgy vélte, válságos időszakokban – éppen a jövő érdekében – a fiatal nemzedékre, az oktatásra érdemes áldozni leginkább, az iskoláztatás volt az első terület, amelyre éveken keresztül jelentősebb összeget fordított, miközben az átlagtól elmaradt, hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatását is támogatta. Bár a gyermeklétszám csökkent, a kerületben mégsem zártak be egyetlen iskolát sem, hanem a speciális neve-

lés lehetőségeinek biztosításával (például autisták számára) elérték azt, hogy ma az itteni tanintézményekben szaporodik a kerületen kívüli diákok száma. A következő időszakban az egészségügyet részesítették előnyben, majd a szociális hálózat következett.

A Ferencvárosban járva azonban nem ezek az eredmények tűnnek szembe azonnal, hanem a történeti városrészek újjáélesztéséért folytatott példaértékű, nemzetközi szakmai díjakkal is elismert városrehabilitáció. Az 1996-ban életbe lépett kerületi értékvédelmi rendelet a kialakult városszerkezet megtartását írja elő, és nemcsak épületeket véd, hanem épületrészeket, jellegzetes homlokzatokat, kapukat, üzletportálokat, várostörténeti szempontból megőrzendő utcaképet, ipari emlékeket s a természeti környezetet is: fasorok, parkok mellett egyes fákra is kiterjed a védelme. Alapelvként szögezi le, hogy az építészetiileg értékes épületeket akkor is fel kell újítani, ha az jelentős többletköltséggel jár. A szigorú szabályozás elérte célját: a történelmi Ferencváros utcasorai szecessziós, eklektikus, neoklasszicista házai újjászülettek, a lakásokat korszerűsítették, a lebontott oldalsó vagy hátsó toldaléképületek helyén ma belső kertek, parkok húzódnak, s a városrész fesztiváljaival, könyvesboltjaival, színházaival, galériáival a főváros közismert kulturális központjává vált.

A kötet számba veszi a jövő feladatait is: a rozsdáövezetnek vagy barnamezős zónának tekinthető Külső Ferencváros szocialista nagyiparának átgondolatlan privatizációjából, az eltérő tulajdonosi érdekek összehangolásának nehézségeiből fakadó gondok megoldását, a XXI. századi gettónak tekinthető nyomortelepnek, a Dzsumbujnak a teljes felszámolását, a Ferencvárosi rendező pályaudvar és a vasúti hálózat korszerűsítését. A továbblépéshez azonban kormányzati döntésekre, fővárosi fejlesztésekre (is) szükség van.

Az adatgazdag függelékben a városrészre vonatkozó alapinformációk mellett irodalmi, város- vagy országkaluzokból kiemelt szemelvényeket, egykori újsághíreket találunk Ferencváros múltjáról, majd azoknak a hírességeknek a rövid életrajzait olvashatjuk, akik itt laktak vagy dolgoztak, utcát neveztek el róluk, vagy díszpolgári címmel ismerték el munkásságukat. Külön fejezet foglalkozik a Ráday családdal és a magyar reformátusság ferencvárosi központjával.

A szép kiállítású könyv illusztrációinak nagy része az 1997-ben alapított Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményből való, de itt láthatók először a 2004-ben elhunyt Pap István jogtanácsos, amatőr fotós 56-os felvételei is.